
ПЕРСОНАЛІЇ

УДК 947.7+929

В. Ф. Деревінський

ДІЯЛЬНІСТЬ В. ЧОРНОВОЛА ПІД ЧАС СПРОБИ ДЕРЖАВНОГО ПЕРЕВОРОТУ У СЕРПНІ 1991 р.

Київський національний університет будівництва і архітектури,
пр-т Повітрофлотський, 31, м. Київ, 03680, Україна

Деревінський Василь Федорович, д. і. н., доц., професор кафедри
політичних наук, e-mail: vasyldr@ukr.net

АНОТАЦІЯ

Важливу роль в історії України другої половини ХХ ст. відіграв відомий громадсько-політичний та державний діяч В. Чорновіл. Він проявив себе як незламний борець в протистоянні з радянським тоталітарним режимом у 1960–1990-х роках. Взяв активну участь у протидії спробі державного перевороту в СРСР 19–21 серпня 1991 р.

В українській історіографії є чимало досліджень, що розкривають серпневі події 1991 р., однак немає ґрунтовних публікацій про діяльність В. Чорновола під час путчу. У цій статті проаналізовано дії В. Чорновола як депутата Верховної Ради України та голови Львівської обласної ради щодо організації опору заколотникам в Україні. У статті також подано інформацію про те, які заходи провів В. Чорновіл на Львівщині із декомунізації регіону після поразки заколоту.

Ключові слова: В. Чорновіл; ДКНС; путч; переворот; Львівщина.

В. Ф. Деревинский

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В. ЧОРНОВОЛА ВО ВРЕМЯ ПОПЫТКИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕРЕВОРОТА В АВГУСТЕ 1991 г.**

Киевский национальный университет строительства и архитектуры,
пр-т Воздухофлотский, 31, г. Киев, 03680, Украина

Деревинский Василий Федорович, д. и. н., доц., профессор кафедры политических наук, e-mail: vasyldr@ukr.net

АННОТАЦИЯ

Важную роль в истории Украины второй половины XX в. сыграл известный общественно-политический и государственный деятель В. Чорновил. Он проявил себя как несокрушимый борец в противостоянии с советским тоталитарным режимом в 1960–1990-е годы. Принял активное участие в противодействии попытке государственного переворота в СССР 19–21 августа 1991.

В украинской историографии немало исследований, раскрывающих августовские события 1991, однако нет фундаментальных публикаций о деятельности В. Чорновола во время путча. В этой статье проанализированы действия В. Чорновола как депутата Верховной Рады Украины и председателя Львовского областного совета по организации сопротивления мятежникам в Украине. В статье также представлена информация о том, какие меры провел В. Чорновил на Львовщине по декоммунизации региона после поражения мятежа.

Ключевые слова: В. Чорновил; ГКЧП; путч; переворот; Львовщина.

V. F. Derevinskyi

**ACTIVITIES OF V. CHORNOVIL DURING
THE ATTEMPTED COUP IN AUGUST 1991**

Kyiv National University of Construction and Architecture
31 Povitroflotsky Avenue, Kyiv-037, 03680 Ukraine

Derevinskyi Vasyl Fedorovych, Doctor of History, Associate Professor, Professor of the Department of Political Science, e-mail: vasyldr@ukr.net

ABSTRACT

V. Chornovil, a prominent public and political figure and statesman, played an important part in the history of Ukraine in the second half of the twentieth century. He proved himself to be an invincible

fighter against the Soviet totalitarian regime in 1960s — 1990s. He took an active part in resisting the attempted coup in the USSR on August 19—21, 1991.

Ukrainian historiography contains many studies revealing the events of August, 1991. However, there are no detailed publications on the activities of Chornovil during the coup. In this article the author examines the actions that Chornovil as a Member of Parliament of Ukraine and Chairman of Lviv Regional Council undertook in order to organize resistance to the rebels in Ukraine. The article also contains information on the steps taken by V. Chornovil for decomunisation of the in Lviv region after the defeat of the mutiny.

Key words: *V. Chornovil; GKChP; putsch; coup; Lviv region.*

Важливу роль в історії України другої половини ХХ ст. відіграв відомий громадсько-політичний та державний діяч В. Чорновіл. Він проявив себе як незламний борець в протистоянні з радянським тоталітарним режимом у 1960 — першій половині 1980-х років. В період української «оксамитової» революції кінця 1980 — початку 1990-х років був серед когорти її лідерів. Впливав на хід розгортання подій під час спроби державного перевороту в СРСР 19—21 серпня 1991 р.

В українській історіографії є чимало досліджень, що розкривають серпневі події 1991 р. [1], однак немає ґрунтовних публікацій про діяльність В. Чорновола під розгортання протидії путчу. Більше того, його особистість зовсім недавно в полі інтересу науковців, тому чимало аспектів життя і діяльності В. Чорновола залишаються не вивченими. Відповідно, розгляд заходів В. Чорновола впродовж створення і фіаско Державного комітету з надзвичайних ситуацій (ДКНС) становить наукову актуальність. У цій статті проаналізовано дії В. Чорновола як депутата Верховної Ради України та голови Львівської обласної ради щодо організації опору заколотникам в Україні. У статті також подано інформацію про те, які заходи провів В. Чорновіл на Львівщині із декомунізації регіону після поразки заколоту. Значення статті полягає в тому, що вона дозволить краще вивчити постать В. Чорновола, дії з організації спротиву ДКНС, суспільно-політичні події початку 1990-х років в Україні.

У контексті захисту ідеї національного самовизначення України В. Чорновіл діяв під час спроби державного перевороту в СРСР у 1991 р. В. Чорновіл, на відміну від багатьох, був готовий ідейно й організаційно до державного перевороту, пе-

редбачив його ще в кінці 1990 — на початку 1991 р. [2]. На момент початку державного перевороту В. Чорновіл перебував у Запоріжжі, де зауважив за собою спостереження. Довідавшись, що прямої загрози для Львова нема, узгодив у телефонному режимі план дій зі своїми заступниками та приїхав до Києва. У своєму номері готелю організував своєрідний прес-центр надзвичайної ситуації, підтримував зв'язок із Львовом та з багатьма містами України і Москвою.

Вже на першій прес-конференції представників Народної ради заявив, що відбувається антиконституційний переворот, який організувало керівництво КПРС за підтримки КДБ, міліції та армії [3, с. 367]. Він вимагав негайно скликати позачергову сесію Верховної Ради для визначення офіційного ставлення парламенту до заколоту. Коли Л. Кравчук не дозволив В. Чорноволу бути присутнім 19 серпня 1991 р. на засіданні Президії Верховної Ради, він передав членові Президії Д. Павличку заяву Львівської обласної ради щодо ДКНС, яку той зачитав на засіданні Президії, і на її основі склали текст заяви членів Президії, під якою підписалися сім її членів. Із наполегливою участю В. Чорновола було ухвалено інші рішення, за допомогою яких проголошена незалежність наповнювалася реальним змістом.

Продовжував координувати діяльність Львівської обласної ради й Комітету громадської згоди. Ініціював видання інформаційного обіжника Львівської обласної ради, який оперативно подавав матеріали про події в країні. Поширювали обіжник у різні регіони факсом.

Після узгодження з В. Чорноволом у першій половині дня 19 серпня 1991 р. було оприлюднено Звернення обласної ради до населення Львівщини. У ньому події, що відбувалися в Москві, чітко було названо державним переворотом і засуджено [4]. Цим Зверненням Львівська обласна рада першою серед державних органів республіки недвозначно висловила своє ставлення до гострої політичної ситуації. У Києві В. Чорновіл заявив про готовність підтримати заклик до загальноукраїнського страйку і провести роботу з приєднання до цього всієї Галичини, незважаючи на економічні наслідки, оскільки загрозлива ситуація потребувала активних дій [5, арк. 4]. Таким чином, Львівщина та в цілому західний регіон, а також Хар-

ків, Донецьк і Київ стали головними місцями виступів проти державного перевороту.

Звернення облради до населення Львівщини заступник В. Чорновола І. Гель зачитав по радіо 19 серпня, а оголосити на телебаченні вдалося лише після розмови В. Чорновола з Л. Кравчуком та прямої вказівки першого заступника прем'єр-міністра К. Масика. Керівництво облради спільно з Комітетом громадської згоди розробили план заходів захисту обласної і міської рад. На випадок захоплення будівлі облвиконкому у місті мали загудіти заводські сирени та розпочатися страйки, громадські організації повинні були мобілізувати людей для вияву непокори.

Про небезпідставність таких приготувань свідчить висловлювання посланця «декаенесників» до Києва генерала В. Вареннікова, який під час розмови з Л. Кравчуком 19 серпня 1991 р. заявив, що в західних областях України необхідно ввести надзвичайний стан [6, с. 144].

В той же час керівництво республіки в особі голови Верховної Ради Л. Кравчука обрало очікувальну позицію, про що зазначають як представники національно-демократичних сил, так і комуністичні діячі. Виступ Л. Кравчука на радіо і телебаченні 19 серпня 1991 р. в основному співпадав з вказівками, викладеними в таємних шифротелеграмах ЦК КПУ, що були направлені в низові осередки партії, в яких також закликалися до спокою, зміцнення дисципліни, збору урожаю тощо. На переконання істориків В. Литвина та А. Слюсаренка, позиції керівництва ЦК КПУ і Л. Кравчука погоджувалися [7, с. 40].

ЦК КПУ в шифротелеграмах інструктував Кримський регіон, обкоми і Київський міськом, що «найважливішим завданням партійних комітетів є сприяння Державному комітету з надзвичайного стану в СРСР». Тому контрольовані представниками компартії Дніпропетровська, Житомирська, Одеська, Миколаївська, Чернігівська та інші обласні ради, заявили про свою підтримку ДКНС.

Після того, як стало зрозуміло, що спроба путчу не вдалась і небезпека силового втручання у події на території України зникла, В. Чорновіл 21 серпня 1991 р. повернувся до Львова, де на місці ознайомивсь із ситуацією, виступив на засіданні Комітету громадської згоди і провів прес-конференцію для журналістів. На ній він наголосив, що «після цих подій комуністична партія

повністю дискредитувала себе і найкращий вихід був би для неї саморозпустися» та про те, що нагальним є питання повної департизації правоохоронних органів, армії та КДБ. Зранку 22 серпня 1991 р. облрада взяла під контроль приміщення обкому КПУ, де було виявлено незнищенні заховані перфострічки всіх наказів путчистів. За випадковим збігом обставин начальник секретного відділу обкому на ті дні взяв відпустку й не знищив перфострічок, як це вимагала інструкція. Розшифровані документи виявилися єдиними вилученими в Україні матеріалами, що безпосередньо засвідчували причетність КПУ до державного перевороту. З урахуванням змісту вилучених документів голова обласної ради В. Чорновіл 23 серпня 1991 р. видав розпорядження про припинення діяльності компартії на території області. Таким чином, не чекаючи рішення республіканських органів, влада Львівщини першою призупинила діяльність КПУ. 26 серпня 1991 р. прийнято указ Верховної Ради про призупинення діяльності, а 30 серпня 1991 р. — указ Президії Верховної Ради про заборону діяльності КПУ.

Враховуючи те, що 24 серпня 1991 р. було проголошено відновлення Української держави, Львівський облвиконком 26 серпня 1991 р. розпорядився анулювати держсимволіку і гімн УРСР та комуністичну наочну агітацію тощо як «символи колоніального утворення».

Таким чином, В. Чорновіл виявився готовим до можливої спроби державного перевороту в СРСР. Після отримання інформації про закат у Москві розгорнув кампанію інформаційного спротиву, налагодив координацію діяльності активістів з протидії ДКНС. Домагався визнання офіційного ставлення Верховної Ради України щодо путчистів. Санкціонував видання Львівською обласною радою заяви про засудження перевороту. Після поразки комуністичного заклоту В. Чорновіл провів низку заходів з декомунізації області.

Література та джерела

1. Турченко Ф. Г. ГКЧП і проголошення незалежності України: погляд із Запоріжжя / Ф. Г. Турченко. — Запоріжжя: Просвіта, 2011. — 131 с.
2. Виступ В. Чорновола у Львівській обласній раді 29 листопада 1990 р. // Ратуша. — 1990. — 1 грудня.
3. Хроніка опору: зб. мат. — К.: Вік; Дніпро, 1991. — С. 367–368.

4. Звернення Львівської обласної ради до населення Львівщини // Галицька зоря. — 1991. — 21 серпня.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України. — Ф. 16. — Оп. 19 (1993 р.). — Спр. 14. — Арк. 4–7.
6. Степанков В. Кремлівський заговор / В. Степанков, Е. Лисов. — М.: Огонёк, 1992. — 320 с.
7. Литвин В. М. На політичній арені України (90-ті рр.). Роздуми істориків / В. М. Литвин, А. Г. Слюсаренко // Український історичний журнал. — 1994. — № 2–3. — С. 37–43.
8. Чорновіл В. Це був партійно-мілітарний путч / В. Чорновіл // За вільну Україну. — 1991. — 22 серпня.
9. Розпорядження Львівського облвиконкому від 26 серпня 1991 р. // За вільну Україну. — 1991. — 28 серпня.

REFERENCES

1. TURCHENKO, F. G. (2011) *HKChP i proholoshennya nezalezhnosti Ukrayiny: pohlyad iz Zaporizhzhya — Emergency Committee and the independence of Ukraine: a view from Zaporozhye*. Zaporozhye: Prosvita. (in Ukrainian).
2. *Ratusha – Town Hall* (1990) Vystup V. Chornovola u Lvivskiy oblasniy radi 29 lystopada 1990 r. — Speech Chornovil in Lviv oblast council of November 29. 1 December 1990. (in Ukrainian).
3. TANYUK, L. (1991) *Khronika oporu: zbirnyk materialiv — Chronicle of Resistance: Collected Materials*. Kyiv: Vik, Dnipro. 367–368. (in Ukrainian).
4. *Halytska zorya — Galician star* (1991) Zvernennya Lvivskoyi oblasnoyi rady do naselennya Lvivshchyny — Appeal of the Lviv regional council to the population of Lviv region. 21 August. (in Ukrainian).
5. Reference «1993». Fund 16. Description 19. Case 14. Haluzevyy derzhavnyy arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrayiny — State Archives of the Security Service of Ukraine. Kyiv. (in Ukrainian).
6. STEPANKOV, V. (1992) *Kremlyovskiy zagovor — Kremlin Conspiracy*. Moscow: «Ogoniok». (in Russian).
7. LYTVYN, V. M. & SLYUSARENKO, A. G. (1994) In the political arena of Ukraine (90s). Reflections of historians. *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal — Ukrainian Historical Journal*. No. 2–3. pp. 37–43. (in Ukrainian).
8. CHORNOVIL, V. (1991) «Tse був partyjno-militarynyy putch» — «It was a party-military coup». *Za Vilnu Ukrainu — For Independent Ukraine*. 22th August. (in Ukrainian).
9. *Za Vilnu Ukrainu — For Independent Ukraine* (1991). Rozporyadzhennya Lvivskoho oblvykonkomu vid 26 serpnya 1991 r. — The Order of Lviv Region Executive Committee of August 26, 1991. 28 August. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 9 січня 2015 р.